

“MİN BİR ÇƏRƏK SAAT. TATAR NAĞILLARI”nda “KİTABİ-DƏDƏ QORQUD” DASTANININ İZLƏRİ

Rəhilə SADIQOVA

*Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi,
Azərbaycan*

<https://orcid.org/0000-0002-2936-6159>

Giriş

Ümumdünya folklor xəzinəsinin ən qiymətli incilərindən sayılan “Min bir gecə” nağılları müxtəlif xalqların söz yaradıcılığında dərin iz buraxmış, rəngarəng ədəbi nümunələrin meydana çıxmasına təkan vermişdir. Bu nağıllar toplusunun təsir qüvvəsi türk ədəbiyyatından da yan keçməmiş, geniş miqyaslı əsərlərin yaranmasına rəvac vermişdir. “Min bir çərək saat. Tatar nağılları” XVIII əsrdə “Min bir gecə” ənənələri əsasında formalaşmış ən parlaq nümunələrdən biridir. Əsər türk-tatar ədəbi ənənələrindən bəhrələnərək yaranmışdır. Belə ki, 1704-cü ildə “Min bir gecə” nağılları Antuan Qallan tərəfindən fransız dilinə tərcümə edildikdən sonra bu qədim ərəb abidəsinin şöhrəti bütün Avropaya yayılır və o, müxtəlif zümrələrə məxsus oxucular tərəfindən böyük rəğbətlə qarşılır. “Ərəb gecələri”nin ecazkar seyrinə düşən Qərb oxucusu “Min bir gecə” ilə kifayətlənmək istəmir. Bu zaman dövrün fransız şərqşünasları, məhsuldar nağılçıları “Min bir gecə” timsalında imitativ toplular yaratmağa cəhd göstərirlər.

“Min bir gecə” ərəblərin adı ilə bağlı olduğu kimi, bu toplular da müxtəlif xalqların tarixi və ədəbiyyatı ilə əlaqələndirilir. Təsadüfi deyildir ki, həmin dövrdə Şərq əlyazmalarına maraq və diqqət artır, zamanın qabaqcıl ziyalıları daha çox əlyazma əldə etməyə təşəbbüs göstərirlər. Bu əlyazmalardan bəhrələnməklə, müxtəlif parçaları iqtibas etməklə və real ensiklopedik məlumatlardan faydalanmaqla silsilə “min birlər”in yaranmasına nail olunur. Bu mənada XVIII əsr fransız ədəbi mühitində meydana gələn “Min bir gecə” timsalındakı əsərləri tərcümə imitasiyaları adlandırmaq olar. Belə tərcümə imitasiyaları arasında “Min bir çərək saat. Tatar nağılları” xüsusilə diqqətə layiqdir. “Min bir çərək saat” nağılları “Min bir gecə”yə xas təhkiyə və struktur mexanizmi əsasında ərsəyə gəlsə də, türk folkloruna mənsub spesifik ədəbi formullar ilə zəngindir. Bu, həm obrazlar sistemində, həm də mövzu və üslub istiqamətindəki paralel bənzərliklərdə özünü aydın büruzə verir. Burada ideya və məzmun cəhətdən qədim türk ədəbiyyatı ilə səsleşən elementlər kifayət qədər çox sayda olub, əsərin ümumi etno poetik durumuna birbaşa təsir göstərir. Heç şübhə yoxdur ki, sözügedən əsərin kökündə naməlum bir türk əlyazması dayanmaqdadır.

“Min bir çərək saat”ın surətlər sistemində Təpəgöz obrazının yeri

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, “Min bir çərək saat” ümumtürk ədəbi ənənələrinə söykənən, qədim türk təfəkkürünün izlərini layiqincə özündə daşıyan bir topludur. Bu mənada haqqında danışdığımız əsər ümumtürk ədəbi irsinin bir sıra xüsusiyyət və cəhətlərini özündə aydın əks etdirir. Həmin oxşar və orta q məqamlar həm bu və ya digər obrazın təsvirində, həm də müxtəlif kultların ifadəsində öz təcəssümünü tapır. Əsərin obrazlar sistemində rast gəlinən bir neçə surət, xüsusilə, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı ilə yaxından səsleşir. Belə surətlər arasında Təpəgöz obrazı diqqəti cəlb edir.

Sözügedən obraza bir çox dünya xalqlarının ədəbiyyatında təsadüf etmək mümkündür. Ən qədim Təpəgöz obrazlarından birinə Homerin “Odisseyə” (Polifem obrazı) əsərində rast gəlinir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, türk xalqlarının folklorunda əks olunan Təpəgöz obrazı qeyri-türk ədəbiyyatlarındakı paralel obrazlardan öz səciyyəvi xüsusiyyətləri ilə fərqlənir. “Min bir gecə” nağıllarında, xüsusən də “Sindibadın ilk səyahəti” (538-542-ci gecələr) və “Seyf əl-Muluk” hekayətlərində (756-778-ci gecələr) də adamyeyən nəhəng div, siklop obrazına təsadüf olunur (5,233; 5,5). Lakin görkəmli rus ədəbiyyatşünası V.M.Jirmunskinin də qeyd etdiyi kimi, bu obrazı türk xalqlarının folklorunda mövcud olan Təpəgöz ilə qarışdırmaq olmaz (Жирмунский,592). Belə ki, türk kökənli ədəbiyyata aid Təpəgöz obrazı və onunla bağlı əhvalat özünəməxsus xüsusiyyətlərə və oxşar süjetə malik olur ki, bu da onu digər xalqlara xas div, adamyeyən bədheybət obrazlarından fərqləndirir. Akademik Jirmunski özünün “Türk qəhrəmanlıq eposu” kitabında bu haqda yazır: “Qeyd etmək lazımdır ki, “Qorqudun kitabı”nda olduğu kimi, müasir

oğuz folklor ənənəsində (Azərbaycan və türk nağıllarında) siklop Dəpə-göz, Təpə-göz adlanır” (Жирмунский , 598).

Qədim türk folklorunda rast gəlinən Təpəgözlə bağlı əhvalatlarda səciyyəvi hal alan konkret məqamları nəzərdən keçirək. Belə ki, bu əfsanəvi bədheybət həmişə kəndin yaxınlığındakı mağarada məskunlaşır və camaatın qoyun-quzu sürüsünü yeməklə dolanır. Bu qorxunc canlı insanları yeməkdən çəkirdirmək üçün hər gün ona müəyyən sayda qoyun verilir. Klassik süjetə müvafiq olaraq, Təpəgözü məğlub etməyə gələn gənc igid onun yeganə gözünü kor etdikdən sonra qoyun dərisinə bürünüb mağaradan çıxır. Tədqiqat zamanı nəzərdən keçirdiyimiz müxtəlif türk xalqlarının ədəbiyyatına məxsus Təpəgözlə bağlı rəvayətlərdə təkrarən, qoyun motivinin şahidi olmuşuq. “Min bir çərək saat” nağıllarında isə “Mavi kentavr” adlı hekayətdə insan başlı, at bədənli mifik obraz olan kentavr zahirən təpəgöz kimi təsvir edilməsə də, Təpəgözün xüsusiyyətləri onun üzərinə köçürülmüşdür; o da kəndin yaxınlığındakı mağarada məskunlaşmış və əhalinin qoyunlarını yeməklə məşğuldur. Burada da camaatın malına ziyan vuran bədheybəti məğlub etməkdən ötrü cəsur bir gənc göndərilir. Hökmdarın göstərişi ilə gənc igid kentavrın əl-qolunu bağlayıb saraya gətirir. Kəhanət qabiliyyətinə malik olan bu bədheybət hökmdarın itkin düşmüş oğlundan xəbər verdiyi üçün şah onun canını bağışlayır və bir daha kəndin sürülərinə toxunmayacağına söz verən kentavrı azad buraxır (12, 465).

Doğrudur, “Min bir gecə”də təsvir olunan siklop da Təpəgözə xas xarici görkəmə sahib deyildir, lakin onunla bağlı nəql edilən əhvalatın süjeti də tam fərqlidir. “Min bir çərək saat”da əks olunan Təpəgöz obrazı isə ənənəvi türk folkloru ilə yaxından uyğunlaşır.

Ümumiyyətlə, təpəgöz surəti sabitliyin əksini təcəssüm etdirən mifik obraz kimi müxtəlif variantlarda diferensiallaşır. Folklorşünas alim Xatirə Bəşirli də öz araşdırmalarında təpəgözü xaosun simgəsi kimi təqdim edir və bu mifik obraz haqqında tədqiqatlarında yazır: “Təpəgöz və ya Kəlləgöz obrazının tipologiyası onun ilkin varlıq olması, xaosu simgələməsi, kosmosun düşməninə çevrilməsi ilə türk xalqlarının mifologiyasında müxtəlif variantlarda diferensiallaşır. Tək gözlülük, normalın, düzənin tərsi olub destruktiv dünyanı simvolizə edir” (Bəşirli , 93).

Digər mifik bədheybət obrazlarından fərqli olaraq, insan və ilahi varlığın izdivacından törəmiş Təpəgöz obrazı “Min bir çərək saat” əsərində yaddaqalan şəkildə öz ifadəsini tapmışdır. Həmin mifik obraza “Hörmüz hökmdarının oğlu Şərəfəddin və Tülüfan şahzadəsi Gülhindi haqqında əhvalat”da rast gəlinir. Lakin bu hekayətdəki Təpəgöz surəti əski türk fantaziyasına xas nağıl qəhrəmanının – divin xüsusiyyətləri ilə vəhdət halında təqdim edilir (11, 148). Belə ki, Azərbaycan sehirli nağıllarında ən səciyyəvi mifoloji obraz olan divin maraqlı cəhətlərindən biri də gözəl qızı oğurlamaq istəyidir. Azərbaycan xalq nağıllarının tədqiqatçısı Oruc Əliyev sehirli aləmlə bağlı şər qüvvəni təmsil edən div obrazının bu xüsusiyyəti

barəsində yazır: “Divlər həyat mənbəyi olan sehirli vasitələri və gözəl qızları oğurlamaqla insanları əbədi səadətdən məhrum etməyə çalışırlar”(Əliyev, 26). Bir çox xalqların mifoloji təsəvvüründə olduğu kimi, Azərbaycan folklorunda da gözəl qız Günəşi simgələyir. Şifahi xalq ədəbiyyatımızda özünəməxsus yeri olan “Reyhanın nağılı”, “Kəl Həsənin nağılı”nda da gözəl qızların divlərə əsir düşməsi motivinə rast gəlmək mümkündür. Professor M.H.Təhmasibin bu məsələyə münasibəti diqqəti cəlb edir: “Qaranlığı və onun təbii səbəblərini, eləcə də onları məhv edən günəş və ayı canlı varlıq kimi təsəvvür etmək bəllidir ki, ümumiyyətlə, inkişafın müəyyən pilləsində təbiət qüvvələrinə olan animist baxışın nəticəsidir” (Təhmasib, 81). “Min bir çərək saat”da təsvir edilmiş Təpəgöz surəti ilə Azərbaycan folkloru arasındakı kəsişən tərəfləri daha aydın görə bilmək üçün tək gözlü div obrazına kontekst daxilində nəzər salaq:

«...Онъ привязаль лошадь свою къ кусту, а самъ легъ на землю: но едва было закрылись его глаза прїятнымъ сномъ, какъ преужасной великанъ, имѢющей у себя во лбу только одинъ глазъ, которой имель свое жилище не подалеку отъ прекраснаго сего мѢста, по обыкновенію своему пришель туда нѢсколько отдохнуть. Онъ обманулся по Принцову платью, почитая его за дѢвицу, и столь сильно влюбился, что хотѢль было его унести. Онъ сналь съ него саблю отбросилъ въ сторону, и хотѢль было уже исполнить сіе предпрїятіе, какъ стрѢла, летящая изъ невидимой руки, ударивъ его въ глазъ, оной выколола, и такимъ образомъ лишила его способа, чтобъ удовольствоваться неустовое свое предпрїятіе» (11, 148-149).

“...O (şahzadə), atını bir kola bağlayıb, yerə uzandı. Təzəcə şirin yuxuya getmişdi ki, təpəsində bir gözü olan qorxunc bədheybət yaxınlıqdakı evindən çıxıb adəti üzrə oraya dincəlməyə gəldi. Şahzadənin geyiminə aldanaraq, onu gözəl bir qız zənn etdi. (Təpəgöz) şahzadəyə elə vuruldu ki, özü ilə götürüb aparmaq qərarına gəldi. O, şahzadənin qılıncını belindən açıb kənara atdı və “qızı” götürüb getmək istəyəndə naməlum şəxsin atdığı ox bədheybətin tək gözünə sancıldı. Beləliklə, o, öz niyyətinə çata bilmədi”([11, 148-149).

“Hörmüz hökmdarının oğlu Şərəfəddin və Tülüfan şahzadəsi Gülhindi haqqında əhvalat”dan əxz edilmiş bu hissədə, aydın olduğu kimi, Təpəgöz qadın libası geyinmiş şahzadə Şərəfəddini gözəl qız zənn etdiyi üçün oğurlamaq niyyətinə düşür. Yuxarıda qeyd edildiyi üzrə, bədheybətin Günəşi təmsil edən gözəl qızı aparmaq cəhdi Azərbaycan folkloruna heç də yad olmayan, əksinə, tez-tez təsadüf olunan özünəməxsus motivlərdən hesab edilir.

Qədim türk kultlarının “Min bir çərək saat”da uğurlu təzahürü

“Min bir çərək saat. Tatar nağılları”nın etnopeetikası ilə yaxından tanış olduqca burada “Kitabi-Dədə Qorqud” abidəsinin izlərini daha aydın duymaq mümkün olur.

Sözgedən bənzərlik özünü yalnız obrazlar sistemində deyil, həm də əsərin ümumi kompozisiya xüsusiyyətlərində büruzə verir. Haqqında danışılan əsərdə qədim türk təfəkkür və kulturlarının bariz şəkildə təzahürü “Min bir çərək saat. Tatar nağılları”nın kökündə naməlum bir türk mənbəsinin dayandığını bir daha sübut edir. Həmin kulturlardan danışarkən ox-yay kultu xüsusilə qeyd edilməlidir. Türklər arasında varislik simvolu hesab edilən bu qədim silah növü folklorda da öz parlaq təzahürünü tapmışdır.

Türkiyəli folklorşünas Ali Osman Abdurrezzak türk dastanlarında rast gəlinən ox-yay motivinə münasibət bildirərək maraqlı fikirlər irəli sürür: “Ova çıxan, döyüşə gedən hökmdar övladlarının özlərini təsdiq etmək yolunda istifadə etdikləri vasitələr sırasında ox, yay, qılınc mühüm yerə sahibdir. Bu savaş alətləri atanın öz taxtını övladına ötürə bilməsi üçün sanki rəsmi sənəd rolunu oynayır. İlk dastanlardan hesab olunan “Oğuz Xaqan” dastanında Oğuz Xaqan varislərini ova göndərir və ...onların bir qızıl yay, üç gümüş ox taparaq geri qayıtması nəticəsində Xaqan yurdunu oğulları arasında bölür, el-obanı onlara təslim edir” (Abdurrezzak, 250). “Bunun əsas səbəbi odur ki, əski türk xalqlarında yay-ox kultu varmış və o, ailə, müstəqillik, suveren vassal olan dövlət bəlgəsi imiş” (6, 128). Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının dəyərli tədqiqatçılarından hesab olunan Oruc Əliyev həmin kultun izlərinə “Dədə Qorqud” dastanında da rast gəldiyini diqqətə çatdırır (Məsələn, dastandan məlum olduğu üzrə, Bamsı Beyrək evlənərkən, yay çəkib ox atmış və məhz oxun düşdüüyü yerdə öz gərdəyini qurmuşdur. (Əliyev, 217).

“Min bir çərək saat” nağıllarında da yay-ox kultunun qədim türk inancları ilə uyğunluq təşkil edən maraqlı ifadəsinə rast gəlinir. Topulun əsas haşiyə nağıllarından birini təşkil edən “Faruk haqqında əhvalat”da varislik nişanəsi sayılan ox və yay kultu əski türk təfəkkürünə xas şəkildə öz təcəssümünü tapmışdır. Burada da ox atmaq – varis seçilmək kimi ifadə olunmuşdur. Həmçinin sözügedən hekayətdə təkcə oxla bağlı motiv nəzərə çarpmır, həm də ataya qarşı ali münasibətin ifadəsi göz önündə canlanır. Belə ki, hekayətə əsasən, Gur vilayətinin dörd şahzadəsi hökmdar atanın qəfil vəfatından sonra varis seçilmək uğrunda başlayan hərəmərcliyə son qoymaq üçün qoca, müdrik dərvişə müraciət edir. Dərviş oğullara ölmüş atanın nəşinə ox atmağı tapşırır və nişangahı cəsədin ürəyinə daha yaxın düşən şahzadənin hökmdar seçiləcəyini bildirir. Namizədlər növbə ilə ox atmağa başlayırlar. Sıra kiçik oğula – Faruka gəlib çatanda, o, yay və kamanı qırıb yerə atır; belə rəzalət nəticəsində hökmdar seçilməkdənsə, taxt-tacsız qalmağa üstünlük verir. Xalq mərhəmətli və sadıq Faruku özünə başçı seçir. Şəksiz, atasının ölmüş bədənində belə ehtiramla yanaşan şahzadə, onun əmanətinə də ən layiqli şəkildə sahib çıxacaqdır. Nümunədən aydın göründüyü kimi, ataya bəslənən dərin hörmət, varisliyin ox-kaman vasitəsilə təyin olunması, sonuncu oğulun həlledici məqamlarda müvəffəqiyyət qazanması (Bu motivə Azərbaycan nağıllarında tez-tez rast gəlinir. Məsələn, “Məlikməmməd” nağılında da sehrlə almaları məhz kiçik oğul -

Məlikməmməd əldə edə bilir.) türk təfəkküründən qaynaqlanan ədəbi nümunələrin kompozisiyası ilə yaxından səsləşir.

“Min bir çərək saat. Tatar nağılları”nın obrazlar sistemindəki qadın surətlərinin “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı müstəvisində təhlili

“Min bir çərək saat. Tatar nağılları”nın obrazlar sistemi olduqca zəngin və rəngarəng diapazona malikdir. Burada qəhrəmanlar şəbəkəsinin mühüm bir bəndini təşkil edən qadın surətləri isə qədim türk təfəkkürünə xas spesifik xüsusiyyətləri ilə diqqəti cəlb edir. “Min bir çərək saat”da öz əksini tapan qadın surətləri bu əsərin sələfi hesab edilən “Min bir gecə” nağıllarında qadın obrazlarından nəinki əsaslı şəkildə fərqlənir, həm də onlardan fərqli olaraq, öz müsbət cəhətləri ilə oxucunu gözündə önə çəkilir. “Min bir gecə” nağıllarında təsadüf edilən qadın surətləri öz yüngül əxlaqı, xəyanətkarlığı, eyş-işrətə meyilli olması ilə yadda qalırsa, “Min bir çərək saat”dakı xanım qəhrəmanlar öz ağılı, döyüşkən ruhu, cəsarəti və sədaqəti ilə nəzəri cəlb edir. Bu mənada, sözügedən əsərin obrazlar sistemindəki qadın surətləri “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında əks olunmuş xatunları xatırladır.

“Oğuznamə dastanlarında qəhrəmanların tipologiyası” adlı kitabın müəllifi, filologiya elmləri doktoru Xatirə Bəşirli Oğuz elinə mənsub xanım obrazlarının öz xarakterik cəhətləri ilə fərqləndiyini bildirir: “Bu qadın obrazlarında əsas birləşdirici cəhət əxlaqi dəyərlərə üstünlük vermələri, ər evinə sədaqətləri, ərlərinin ən yaxın məsləhətçiləri olmalarıdır” (Bəşirli, 128).

Məlum olduğu kimi, obrazlar aid olduqları millətin təfəkkürünün məhsulu olduğu üçün həmin etnosun mühüm fikri-qayəsini, ideyalarını, inanc və davranışlarını özündə birləşdirir. Oğuz elinin xanımları haqqında araşdırma apararı folklorşünas alim Kamran Əliyevin qənaətləri bunu deməyə əsas verir : “Dədə Qorqud” eposu bizə bəlli olan bütün qəhrəmanlıq və vətənpərvərlik məzmunu ilə birgə Qalın Oğuz elinin düşüncə sistemini də kifayət qədər nümayiş etdirir. Amma məsələ onda deyil ki, hər bir folklor nümunəsi, yaxud folklor abidəsi xalq təfəkkürünün canlı inikas formasıdır, həm də mənə və mətləb ondadır ki, xalq təfəkkürünün qoruyucusu olan epos mətni xalqın həmin mətnə açıq şəkildə ifadə edə bilmədiyi bir sıra fikirlərin də mühafizə məkanıdır. “Dədə Qorqud” eposunda qəhrəman Oğuz igidləri ilə yanaşı daha qabarıq formada görünən və bəzi mətləblərin ideya daşıyıcısı olan qadın obrazları da vardır” (Əliyev, 24-25). Alim haqlı olaraq, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında qadın obrazlarını elin, obanın, qısacası, mənsub olduqları cəmiyyətin əsas ideya daşıyıcılarından hesab edir. Onlar öz iti ağılı, sədaqəti və igidliyi ilə seçilən xatunlardır. Elə “Min bir çərək saat. Tatar nağılları”nda əks olunmuş xanım surətlərini də bu səciyyəvi xarakterinə görə qədim türk eposundakı qadın obrazlarının davamı hesab etmək olar. Öz namus və qeyrətini hər şeydən üstün tutan,

ərinə məhəbbət və sadiqliyi ilə yadda qalan həmin obrazlar arasında Zəbd əl-Qaton, Gülkullər, Gülhindi, Gülgüli Şamama kimi xanım surətlərini qeyd etmək olar.

“Min bir çərək saat. Tatar nağılları”ndakı qadın surətləri “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı müstəvisində araşdırılarkən, hər iki ədəbi nümunədəki ana obrazı diqqəti cəlb edən məqamlardan birinə çevrilir. Həm “Kitabi-Dədə Qorqud”da, həm də “Min bir çərək saat”da ana obrazı övladını qoruyan, lazım gəldikdə ölümdən xilas edən himayəçi qadın kimi təsvir edilir. “Min bir çərək saat”ın əsas haşiyə nağılında baş qəhrəman olan hökmdar Şəmsəddinin anası Düymə xanım və “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanındakı mühüm qadın obrazlarından biri sayılan Dirsə xanın xanımı qarşılaşdırılsa, burada hər iki ana obrazının yüksələn xətt üzrə inkişaf etdiyini müşahidə etmək mümkündür. Belə ki, həm hökmdar Şəmsəddinin anası Düymə xanım, həm də Dirsə xanın xatunu öz ərinə oğul qatili olmaqdan çəkindirir və hər zaman övladına dəstək çıxmaqla onun arxasında olduğunu hiss etdirir. Məsələnin maraqlı doğuran tərəfi burasındadır ki, hər iki qadın qəhrəman oğullarını gizlətməklə və ataları belə ağır vicdan yükündən xilas etməklə bu cür çətin bir işin öhdəsindən gəlməyə müvəffəq olur. Qadın obrazlarının öz zəkası ilə sülhə, əmin-amanlığa nail olması türk folkloruna xas, tez-tez rast gəlinən məqamlardan hesab edilir.

Nəticə

Yuxarıda sadalanan nümunələr “Min bir çərək saat” ilə “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının kəsişən cəhətlərindən yalnız kiçik bir qismini əhatə edir. Bir məqalənin həddüdləri daxilində daha ətraflı müqayisələr aparmaq və mülahizələr yürütmək, şübhəsiz, müşkül bir məsələdir. Belə ki, özündə qədim türk təfəkkürün izlərini daşıyan hər iki ədəbi nümunədə rast gəlinən bu qəbil bənzərliklərin sayı kifayət qədərdir. İstənilən halda aparılan araşdırma və müqayisələr “Min bir çərək saat. Tatar nağılları”nın kökündə naməlum əski türk mənbəsinin dayandığını və haqqında danışılan əsərdə zəngin türk ədəbi motivlərin buradan qaynaqlandığını isbat edir.

Nəticə etibarilə, “Min bir çərək saat”ın ümumtürk, o cümlədən Azərbaycan ədəbiyyatı və tarixi ilə bağlı bir sıra qiymətli məlumatları ehtiva edən dəyərli bir məxəz olduğunu söyləmək mümkündür. Sözügedən ədəbi nümunənin daha dərinədən tədqiqi qənaətbəxş nəticələrin əldə olunması istiqamətində yeni üfüqlərə yol açacaqdır.

Açıqlama bəyanatı

Müəllif tərəfindən hər hansı potensial marağın toqquşması ilə bağlı məlumat verilməmişdir.

Əlaqə

E-mail: rehile.sadiqova_87@mail.ru

| www.ejsr.org

Ədəbiyyat:

- Bəşirli, X. Oğuznamə dastanlarında qəhrəmanların tipologiyası .Elm və təhsil, 2019. 150 s.
- Əliyev, K. Oğuz elinin xanımları // 525-ci qəzet. 2010, 1 may. .24-25 s.
- Əliyev, O. Azərbaycan nağılları: janr, süjet və obraz problemləri .Elm və təhsil.2019. 304 s.
- Əliyev, O. Azərbaycan nağıllarının poetikası .Bakı: Səda, –2001. – 192 s.
- Min bir gecə: [8 cilddə] / red. Z.Bünyadov, tərc. ed. M.Əfəndiyev. Azərənəşr, c.5.1977. 416 s.
- Min bir gecə: [8 cilddə] / red. Z.Bünyadov, tərc. ed. M.İskəndərzadə.Azərənəşr, c.7. 1979. 388 s.
- Seyidov, M. Azərbaycan xalqının soy-kökünü düşünərkən .Bakı.2018. 444 s.
- Təhməsisib, M.H. Azərbaycan xalq ədəbiyyatında div surəti .Bakı:1946. №1, s.79-92.
- Abdurəzzak, A.O. Türk dünyası mitolojik dastanları ilə kalevala dastanı üzerine mukayeseli bir araşdırma: / doktora tezi / Ankara, 2014. 429 s.
- Жирмунский, В.М. Тюркский героический эпос. Избранные труды . Ленинград: Наука.1974. 728с.
- Тысяча и одна четверть часа. Татарские повести (перевод с французского): [в 4 томах]. – Москва: Императорский Московский Университет, – т.1.1765. 191 с.
- Тысяча и одна четверть часа. Татарские повести (перевод с французского): [в 4 томах]. – Москва: Императорский Московский Университет, т.3. 1765. 394-619 с.

Məqaləyə istinad: Sadıqova Rəhilə. “Min bir çərək saat. Tatar nağılları”nda “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının izləri. Elm və İnnovativ Texnologiyalar Jurnalı.Nömrə 27, 2023.cəh..26-38. DOI: 10.30546/2616-4418.27.2023.26

SUMMARY

Traces of “The Book of Grandfather Gorgud” in “One thousand and One-quarter of an hour. Tatarian tales”

Rahila Sadıqova

**National Museum of Azerbaijan Literature named after Nizami Ganjavi,
Baku, Azerbaijan**

One of the rarest pearls of ancient Eastern literature “One Thousand and One Nights” tales played an important role in the creation of different priceless literary works. This tale collection inspired the literature of different nations as well as Turkic. “One thousand and One-quarter of an hour” possesses special importance among the imitations based on “One thousand and one nights”. So the mentioned example of literature is closely connected with ancient Turkish folklore traditions. The article covers different aspects intersecting between “The Book of Grandfather Gorgud” and “One Thousand and One-quarter of an Hour”.

There are several similarities found in both literary examples, which bear the traces of ancient Turkish thinking. The examples listed in the article cover only a small part of the intersecting aspects of "One Thousand and a Quarter Hours" and "Kitabi-Dade Gorgud" epic. The mentioned common aspects are manifested both in the system of images and in various means of expression. This can be seen more clearly during the analysis of mythical and female images. The copy of Tepegoz (Google-eyed Giant Cyclop), reflected in "Thousand and quarter hours", is especially interesting. This mythical image closely resonates with the motifs of the traditional Turkish folklore about Tepegoz.

Also, the compatibility in the system of images can be seen in the example of female images. The female images reflected in "One Thousand and a Quarter Hours" are remembered for their intelligence, fighting spirit, courage, and loyalty, just like in the "Kitabi-Dada Gorgud" epic. They are women distinguished by their sharp minds, loyalty, and bravery.

Just like the images of women reflected in "A Thousand and a Quarter Hours. Tatar Tales" can be considered a continuation of the female images in the ancient Turkish epic due to this specific character. Among those characters who put their honor and zeal above all else, and are remembered for their love and loyalty to their husbands, we can mention the images of women such as Zabd al-Qaton, Gulkhuller, Gulhindi, and Gulguli Shamama.

Keywords: “One thousand and one nights”, “One thousand and One-quarter of an hour”, “The Book of Grandfather Gorgud”, fairy-tale, imitative works

РЕЗЮМЕ

Следы эпоса «Китаби-Деде Коргуд» в произведении «Тысяча и одна четверть часа. Татарские сказки».

Рахилия Садыгова

**Докторант Национального Музея Азербайджанской Литературы
имени Н. Гянджеви, Баку, Азербайджан**

Одна из редких жемчужин древневосточной литературы произведение «Тысяча и одна ночь» сыграла большую роль в создании многих ценных произведений. Влияние этого сборника сказок не осталось бесследно в литературе разных народов, в том числе и тюркских. Среди татарских подражаний, созданных на основе «Тысячи и одной ночи», особого внимания заслуживает произведение «Тысяча и одна четверть часа. Татарские сказки». Таким образом, указанное литературное произведение тесно перекликается с древнетюркскими фольклорными традициями. В данной статье рассматриваются точки соприкосновения между произведением «Тысяча и одна четверть часа» и эпосом «Китаби Деде Коргуд».

Существует огромное количество сходств, обнаруживаемых в обоих литературных примерах древнетюркского мышления. «Тысяча и одна четверть часа» и « Книга моего деда Коргуд» охватывает лишь небольшую часть пересекающихся аспектов. Указанные общие моменты проявляются как в системе образов, так и в проявлении различных средств выразительности.

Более отчётливо это видно при анализе мифических и женских образов. Особое внимание привлекает образ Тепегёза, отражённый в произведении «Тысяча и одна четверть часа». Совместимость в системе образов также можно увидеть на примере женских образов. Также как и дастане « Книга моего деда Коргуд» образы женщин в произведении «Тысяча и одна четверть часа» запоминаются своей мудростью, воинственностью, отвагой и верностью. Это женщины, которые отличаются своей смелостью и умом.

Образы женщин, отразившиеся в произведении «Тысяча и одна четверть часа» по сущности своего характера можно считать продолжителями образов женщин древнетюркского эпоса. Среди них можно отметить образы Зебд аль Гатон, Гульхуллер, Гюльхинди, Гюльгюли Шамама, ставившие честь превыше всего и которые запомнились верность к мужьям.

Ключевые слова: «Тысяча и одна ночь», «1001 четверть часа. Татарские сказки», «Китаби Деде Коргуд», сказка, имитативные произведения